

Paral·lelismes lèxics entre els parlars del Priorat i el subdialecte tortosí¹

Emili Llamas Puig

Universitat Rovira i Virgili

Justificació

L'estudi lingüístic dels diferents parlars que conformen la llengua catalana ens ajuda a fer-nos un dibuix més precís de la riquesa dialectal que dona color a la nostra llengua. Estudiar amb profunditat els nostres parlars és alhora conèixer els nostres pobles, els nostres costums i, en definitiva, conèixer diferents maneres de veure i entendre el món que ens envolta. Cal doncs, reivindicar un dels patrimonis immaterials més valuosos que tenim, els nostres parlars.

El fet que l'objecte d'estudi de la meva tesi doctoral sigui la comarca del Priorat respon a motius personals (vincles familiars i sentimentals) i científics (aquest territori no disposava d'un estudi geolingüístic exhaustiu). Però pel que aquí ens interessa hi ha encara un altre motiu per estudiar els parlars del Priorat i és el fet que la comarca estigui situada en una cruïlla de trets lingüístics que dona a aquests parlars una fesomia heterogènia i amb personalitat pròpia i diferenciada dels de les comarques veïnes (Ribera d'Ebre, Baix Camp i Garrigues). Aquesta particularitat fa que l'estudi d'aquests parlars sigui encara més atractiu.

Breu descripció històrica i geogràfica²

La comarca del Priorat té 496,20 km² i és vertebrada pel massís de Montsant, de la Serralada Prelitoral, a cavall entre el Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre.³ La

---

¹ Aquest article és un dels resultats de la tesi doctoral "Els parlars del Priorat. Estudi geolingüístic" (inèdita), investigació que s'ha pogut dur a terme gràcies a l'obtenció d'una Beca de Recerca Predoctoral del Programa de Personal Investigador en Formació, concedida pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. La tesi s'emmarca en una de les línies de recerca de l'ERLEU (Equip de Recerca en Llengua, Estructura i Ús) de la URV.

² Per a la redacció d'aquest apartat s'han consultat, entre d'altres, les obres següents: Anguera (1992), Margalef i Tassias (1985) i el Pla Estratègic Comarcal de Desenvolupament Socioeconòmic Rural 2014-2020 (PECDR), que es pot consultar al web del Consell Comarcal del Priorat (<http://www.priorat.cat>).

³ L'any 1995, el Pla territorial general de Catalunya (PTGC) inclou la comarca del Priorat dins de l'àmbit funcional territorial del Camp de Tarragona.

comarca s'estén al llarg del riu Siurana i del seu afluent, el riu Montsant, que desemboquen a l'Ebre, ja dins la Ribera d'Ebre. Les muntanyes de Prades i la serra de Llaberia limiten la comarca pel sud i per l'est i la separen del Baix Camp, mentre que pel nord la serra de la Llena constitueix el límit natural amb les Garrigues. El Priorat s'obre a la Ribera d'Ebre pel sud-oest. El seu cap de comarca és Falset.

Algunes descobertes arqueològiques al Priorat denoten l'existència d'una activitat i una concentració humanes d'una certa importància durant les èpoques prehistòriques. En canvi, les notícies sobre la població ibèrica i romana són escasses, així com també les d'època musulmana, en què la comarca formava part del valiat de Siurana –últim baluard sarraí de Catalunya. A la segona meitat del segle XII, Ramon Berenguer IV consolida la repoblació cristiana i distribueix el territori entre els cavallers que havien pres part en la seva conquesta als sarraïns.⁴ Al cap de poc, la comarca passava a mans de quatre senyories: la baronia d'Entença –que més tard es modificaria i es convertiria en el comtat de Prades–, la baronia de Cabacés –sota la jurisdicció del bisbe de Tortosa–, la baronia d'Escornalbou –sota la jurisdicció del bisbe de Tarragona– i el priorat de la cartoixa d'Escaladei. No ha de sorprendre, doncs, que aquesta comarca estigui, en l'actualitat, dividida en dues demarcacions eclesiàstiques: les zones occidental i sud pertanyen al bisbat de Tortosa –la Bisbal, Margalef, Cabacés, la Figuera, la Vilella Baixa, el Lloar, el Molar, el Masroig, els Guiamets, Marçà i Capçanes–; els dotze municipis restants s'inclouen en el de Tarragona. Quant als partits judicials, tota la comarca del Priorat està integrada en el partit judicial de Falset.

Geogràficament, el Priorat no forma una realitat homogènia –com ja s'ha vist tampoc històrica ni eclesiàstica. Tanmateix, la divisió territorial de Catalunya de 1936 va establir la seva definitiva configuració. El 1990, Arbolí es va incorporar a la comarca del Baix Camp. Actualment, el Priorat està format per 23 municipis⁵ –amb 12 pobles habitats–.⁶

---

⁴ No es coneix la procedència exacta dels repobladors de la comarca del Priorat, informació que més endavant podria ajudar a explicar algunes qüestions lingüístiques puntuals. Pagès (2003: 301) ens en dona alguna pista: "Preferentment, aquesta gran majoria d'immigrants espontanis i poc formats procedeix d'espais pirinencs i prepirinencs de la Catalunya Occidental, la Ribagorça i, en menor mesura, d'Aragó."

⁵ Els pobles de Siurana i Albarca formen part del terme municipal de Cornudella de Montsant.

⁶ Per una qüestió pràctica i d'espai, en aquest estudi s'usaran les abreviatures següents:

Bellmunt: Be	els Guiamets: Gu	Porrera: Po
la Bisbal de Falset: Bi	el Lloar: Ll	Pradell de la Teixeta: Pr
Cabacés: Ca	Marçà: Mr	Siurana: Si
Capçanes: Cp	Margalef: Ma	la Torre de Fontaubella: Tf
Cornudella: Co	el Masroig: Ms	Torroja: To
Falset: Fa	el Molar: Ml	Ulldemolins: Ul
la Figuera: Fi	la Morera: Mo	la Vilella Alta: Va
Gratallops: Gr	Poboleda: Pb	la Vilella Baixa: Vb

Albarca ⁷	els Guiamets	Pradell de la Teixeta
Bellmunt del Priorat	el Lloar	Siurana de Prades
la Bisbal de Falset	Marçà	la Torre de Fontaubella
Cabacés ⁸	Margalef	Torroja del Priorat
Capçanes	el Masroig	Ulldemolins
Cornudella de Montsant	el Molar	la Vilella Alta
Falset	la Morera de Montsant ⁹	la Vilella Baixa
la Figuera	Poboleda	
Gratallops	Porrera	

En alguns pobles del nord de la comarca encara es pot sentir dir l'expressió *baixar al Priorat*, com a reflex d'un cert sentiment històric que el Priorat són només les viles que depenien de la cartoixa d'Escaladei, l'anomenat Priorat històric o Priorat d'Escaladei, del qual formaven part les localitats de Bellmunt, Gratallops, la Morera, Poboleda, Porrera, Torroja i la Vilella Alta. Encara avui s'ha recollit la denominació Baix Priorat, per a designar aquells pobles que formaven part de la baronia d'Escornalbou i del comtat de Prades, excepte Cornudella i Ulldemolins, que separats dels altres pobles pel Priorat històric, algú encara els pot denominar com a Alt Priorat. La discussió sobre quins són els pobles que tenen dret a denominar-se Priorat és encara viva, tot i que des de 2002, pel que fa al Priorat vinícola, la polèmica sembla superada mitjançant la distinció entre la DOQ Priorat i la DO Montsant.

L'accidentada geografia del Priorat ha configurat una xarxa viària tortuosa i deficient. Pobles teòricament propers es troben a gran distància per carretera. És el cas de la Figuera i la Vilella Baixa i el cas de Torroja i Poboleda. El principal eix de comunicacions de la comarca és la N-420 (eix Tarragona-Terol), que uneix la comarca amb els principals nuclis de població del Camp de Tarragona i amb la Ribera d'Ebre, la Terra Alta i Aragó. Un altre important eix de comunicació de la comarca és la carretera C-242, entre les Borges del Camp i Torrebesses, que uneix el Camp de Tarragona i el Segrià, i que esdevé un important eix vertebrador i d'accés a la zona Montsant-Prades. Pel que fa a les relacions comercials amb altres nuclis de població, la majoria de localitats de la comarca han tingut, tradicionalment, lligams amb Reus. Tot i així, les localitats del sud-oest també han estat lligades a Móra d'Ebre i les localitats del nord han mantingut relacions amb Lleida.

---

⁷ Pel que fa al petit poble d'Albarca, des que es va iniciar aquesta investigació (2011) que no compta amb cap habitant nascut a la localitat que pugui servir d'informador. Ens ha de doldre el fet de no poder incloure aquesta població en aquesta investigació. Tot i així, Llopis (1994: 27-29 i 195-201) fa una breu descripció del parlar d'Albarca i es pot constatar que era un parlar semblant al de les localitats veïnes de Cornudella, Siurana i Ulldemolins.

⁸ Malgrat que el topònim utilitzat per la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* i per la *Gran Enciclopèdia Catalana* és Cabassers, en aquesta investigació s'ha optat per utilitzar el nom oficial del municipi: Cabacés.

⁹ Dins del terme municipal de la Morera de Montsant, situat a la vora de la Cartoixa d'Escaladei, hi trobem el llogaret del mateix nom (Escaladei) que fou l'antiga conreria de la Cartoixa i que l'any 2016 comptava amb una quarantena d'habitants.

Estudis lingüístics anteriors

La diversitat de criteris emprats en la divisió geogràfica de la llengua catalana ha possibilitat que diferents lingüistes hagin ubicat zones o localitats en un o altre bloc dialectal. Així, mossèn Alcover, l'any 1908 (BDLC, IV: 202-204), en delimitar els dos blocs, va incloure el Priorat al català occidental. Montoya (1985: 53) considerava que la meitat est de la comarca pertanyia al bloc oriental i que la meitat oest s'ubicava en l'occidental. Posteriorment, autors com Veny (1998: 86), Martí (1985: 179), Porredon (1992: 12), Solans (1990: 210) i Alegre (1991: 195), en els seus respectius treballs de divulgació sobre dialectologia catalana, inclouen el Priorat en el dialecte nord-occidental. Navarro (1999: 99), en canvi, ubica la totalitat de la comarca (exceptuant la Bisbal i Falset) en l'àrea de transició entre el català occidental i l'oriental.

D'estudis lingüístics específics sobre la comarca del Priorat, n'hi ha ben pocs. Fins a dia d'avui, l'única obra que analitza el conjunt dels parlars prioratins és *Aproximació geolingüística als parlars del Priorat* de Pere Navarro, publicada l'any 2000 i reeditada el 2012. Com diu el seu autor (Navarro 2000: 9), aquesta obra és “un tast de la variació que la llengua catalana presenta a la comarca del Priorat”. Sense pretensió de ser un treball exhaustiu, aquest és l'únic estudi que ofereix, per primera vegada, informació sobre la totalitat de localitats de la comarca. L'estudi s'acompanya d'un total de 72 mapes on apareixen representades variants fonètiques, morfològiques i lèxiques dels parlars del Priorat.

Diversos han estat els treballs dialectològics que han estudiat diferents característiques dels parlars d'algunes localitats concretes de la comarca (només cito les localitats i els investigadors o els projectes): la Bisbal de Falset: Cubells (2001), Cubells i Satorra (2003); Cabacés: Vall i Masip (2004); Capçanes: Cabré (1977); Falset: Alcover (1908), DCVB, Flexió verbal (1929); Marçà: Alegre (1980), Martí (1986); Margalef: Cubells i Satorra (2003), Martí (1986); Porrera: Alegre (1980); Pradell de la Teixeta: Alcover (1908), Alegre (1980); la Torre de Fontaubella: Alcover (1908), Cabré (1977), Alegre (1980), Martí (1986); Ulldemolins: Cubells i Satorra (2003).

Emmarcats dins el conjunt de parlars catalans, Marçà, Margalef i la Torre de Fontaubella són les tres localitats que van ser enquestades per a la realització de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*, coordinat per la doctora Lúdia Pons i pel doctor Joan Veny. En concret, Margalef, la Torre de Fontaubella i Marçà representen els punts número 123, 126 i 127, respectivament, d'un total de 190 poblacions tingudes en compte per a l'elaboració de l'esmentat atlas, del qual ja n'han aparegut set volums.

Metodologia

L'objectiu d'aquest article és realitzar una breu descripció lingüística dels parlars del Priorat per veure quins són els paral·lelismes que guarda amb el subdialecte tortosí.

Per obtenir el material lingüístic, es van realitzar unes 360 hores d'entrevistes, aproximadament, a 122 informants oriünds de cada localitat, que es van escollir per a realitzar el treball de camp d'aquesta investigació.¹⁰

En aquest estudi, s'ha optat per entrevistar més d'un informant per cada localitat, fet que permet contrastar les dades amb diferents parlants per obtenir la resposta més adequada possible. Pel que fa a l'edat dels informants, s'ha procurat que tots pertanyin a les generacions més grans del poble –de cinquanta anys en endavant–, ja que són les que conserven millor la llengua històrica. I pel que fa al sexe, s'han enquestat tant homes com dones.

Les dates de la recollida d'informació del treball de camp van transcórrer entre el juliol de l'any 2011 i el desembre de 2012 per tal que l'eix temporal fos el màxim de similar possible. Totes aquelles qüestions que no van quedar resoltes es van tornar a preguntar en una segona tanda d'entrevistes, realitzada a finals de l'any 2014. Les enquestes es van dur a terme a la totalitat dels 24 nuclis de població actualment habitats amb veïns nadius de la localitat. Com ja s'ha dit, l'únic poble que no s'ha pogut incloure en aquest estudi és Albarca, que no compta amb cap habitant nascut a la localitat que pugui servir d'informador.

Per a fer les enquestes del treball de camp d'aquest estudi s'ha fet servir un qüestionari que ha ajudat a conduir la conversa amb els informants i a agilitzar la recollida de material. Aquest qüestionari està basat en el de l'*Atlas lingüístic del domini català*, però amb algunes modificacions que fan que s'adapti millor a les peculiaritats de cada zona. Tot i que s'ha anat seguint l'ordre de les preguntes, l'enquesta esdevé una conversa semidirigida. A més, qualsevol acte de comunicació va ser aprofitat per recollir informació lingüística valuosa. Un dels suports que van facilitar enormement la tasca del qüestionari van ser dos àlbums de dibuixos i fotografies, que permetien identificar moltes de les entrades de l'enquesta sense necessitat de recórrer a les descripcions. La transcripció fonètica utilitzada en aquest estudi es basa en l'Alfabet Fonètic Internacional (AFI).

Descripció lingüística¹¹

La ubicació geogràfica del Priorat li dona una interessant fesomia lingüística. Aquesta comarca, a més de ser terra fronterera entre els dos grans blocs dialectals –occidental i oriental–, ho és també entre el nord-occidental i el valencià –el qual, lèxicament es perllonga cap al nord a través del tortosí. Això possibilita que el

---

¹⁰ A tots els informants, el meu sincer agraïment no només per la valuosa informació lingüística que m'han ofert i per totes les hores que han dedicat a contestar pacientment l'inacabable llistat de paraules, sinó també per la immensa cordialitat i amabilitat amb què m'han rebut a tot arreu, fent-me sentir sempre com a casa.

¹¹ Per a la localització de mots o variants en altres punts del territori lingüístic, s'han utilitzat, principalment, els treballs d'Alcover-Moll (DCVB), Veny (ALDC), Coromines (DECat), Recasens (1985), Massip (1989), Gimeno (1991 i 1994), Turull (1990), Navarro (1996), Plaza (1996) i Cubells (2009).

Priorat sigui una vertadera cruïlla de trets dialectals entre l'orient i l'occident, i entre el nord i el sud del domini lingüístic català.

Pel que fa al nivell lèxic, al Priorat encara es conserven amb vitalitat mots autòctons que situarien la comarca dins del bloc occidental de la llengua catalana. Algunes d'aquests formes són d'ús general a la comarca i d'altres d'extensió més reduïda. Cal observar que la majoria d'aquests mots també són compartits amb el tarragoní – quan és així s'indica amb l'abreviatura (tar.)–, i més concretament, amb els parlars del Baix Camp, comarca que limita per l'oest amb el Priorat:¹²

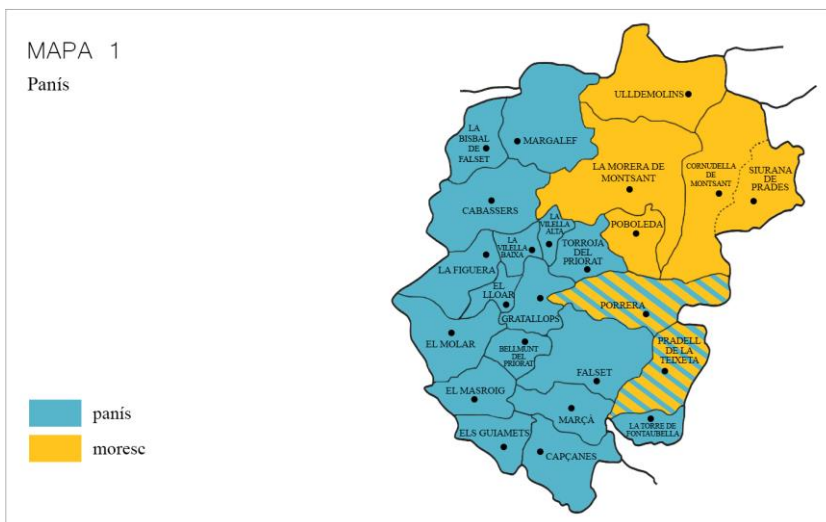
lèxic propi del català occidental		
<i>espenta</i> : a tots els pobles (tar.)	<i>foc</i> (llar): a totes les localitats (tar.)	<i>perdigana</i> (perdiu jove): a tots els parlars (tar.)
<i>romer</i> : a tot arreu (tar.)	<i>redó</i> (tb. <i>rodó</i> a Bi, Cp, Gr, Mr, Pr, Tf, Vb): a tota la comarca (tar.)	<i>catxap</i> (conill jove): a tot el Priorat (tar.)
<i>melic</i> (tb. <i>llobrígol</i> a Bi, Ca, Ma): a tots els pobles (tar.)	<i>corder</i> (tb. <i>be</i> a Be, Co, Ll, Mo, Pb, Ull, Vb): a tot arreu (tar.)	<i>botar</i> (fer encendre): a tot arreu (tar.)
<i>panís</i> : a tots els pobles excepte Co, Mo, Pb, Si, Ull (tar.)	<i>estalzí</i> : Be, Bi, Ca, Cp, Fa, Fi, Gu, Mr, Ma, Ms, Ml, Tf (tar.)	<i>afonar</i> (enfonsar): a totes les localitats excepte Co, Mo, Pb, Po, Si, Ull
<i>mantornar</i> : Bi, Ca, Co, Fi, Ma, Mo, Pb, Si, To, Ull, Va, Vb	<i>cerç</i> (vent del NO): Bi, Ml	<i>timó</i> : a tot arreu

Així com podem trobar mots o variants fonètiques que són propis de l'occidental, com ara *romer*, *timó*, *junc*, també s'han recollit termes propis de l'oriental, com ara *heura* i *vesc*. Els resultats *hedra/heura*, procedents de HEDERA, li serveixen a Veny (1998: 20) com a tret distintiu entre els dos blocs principals del català. En aquest cas, el Priorat quedaria dins del bloc oriental.¹³ El mateix passa amb el mot *vesc*, recollit a tots els parlars de la comarca. *Vesc* és la forma considerada oriental, enfront de *visc*, occidental. Cubells (2009, I: 339) recull la forma *visc* a la Ribera d'Ebre i Plaza (1996: 322) recull la forma *vesc* a la Conca de Barberà. La síntesi entre ambdues es troba al Camp de Tarragona: *visc i vesc* (Veny 1960: 33).

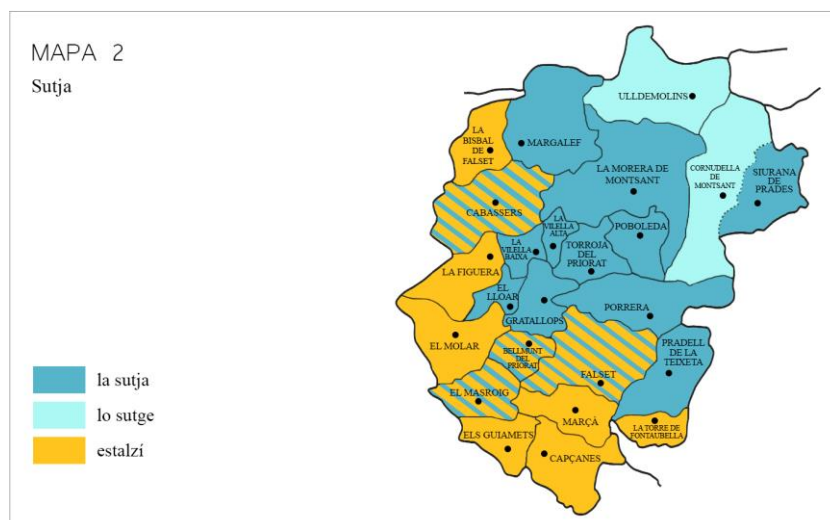
Així doncs, el fet que el Priorat estigui situat geogràficament a cavall entre el bloc occidental i el bloc oriental del català permet trobar termes lèxics dels dos blocs com ara *aladre* (occidental; Bi, Ca, Cp, Fi, Gu, Ma, Ms, Ml, Vb) i *arada* (oriental; a la resta de localitats) o *panís* (occidental; Be, Bi, Ca, Cp, Fa, Fi, Gr, Gu, Ll, Mr, Ma, Ms, Ml, Po, Pr, Tf, To, Va, Vb) i *moresc* (oriental i compartit amb el tarragoní; Co, Mo, Pb, Po, Pr, Si, Ull) (mapa 1).

¹² Per a una llista més detallada sobre el lèxic tarragoní, veg. Recasens (1985).

¹³ Als pobles més orientals de la Ribera d'Ebre que limiten amb el Priorat, Cubells (2009, I: 339) també recull la variant *heura*, mentre que a la resta de pobles de la comarca recull les formes *hedra* i *hiedra*. Fins i tot, Navarro (1996, I: 213) recull *heura* a la Pobla de Massaluca (Terra Alta).

A la comarca, per designar la substància negra que prové de la combustió incompleta de les matèries orgàniques i que es diposita en les parets interiors de les fumeres, s'usen dues formes: la variant occidental *estalzí* a Be, Bi, Ca, Cp, Fa, Fi, Gu, Mr, Ma, Ms, Ml, Tf; i les variants més orientals *sutja/sutge* a la resta de parlars del Priorat. A totes les localitats s'ha recollit la forma femenina *-la sutja-*, excepte a Cornudella i Ulldemolins on s'ha recollit la forma masculina *-lo sutge* (mapa 2).¹⁴

¹⁴ També trobem la forma *estalzí* a la Ribera d'Ebre (Cubells 2009, I: 397), a la Terra Alta (Navarro 1996, I: 248) i a Vandellòs, Pradip i l'Hospitalet (Baix Camp) (Recasens 1985: 198). A la resta del Camp de Tarragona i a la Conca de Barberà (Plaza 1996: 313) es recull la forma *sutge*.

La /o/ inicial pretònica del mot *redó* s'ha dissimilat en /e/; aquesta dissimilació, però, ja s'havia produït en llatí vulgar: ROTUNDU > RETUNDU. Navarro (1992: 23) explica que la coexistència d'aquestes dues formes va possibilitar la doble evolució en català dels mots *rodó* (< ROTUNDU) i *redó* (< RETUNDU). La forma amb /e/ és la que s'usa a la major part dels parlars occidentals i balears i la que s'ha recollit a tots els pobles del Priorat, encara que a Bi, Cp, Gr, Mr, Pr, Tf, Va, Vb comparteix ús amb la variant *rodó*.

Altres singularitats lèxiques del català occidental que apareixen al Priorat són *espenta*, *melic* (llombrígol; la forma oriental també s'ha recollit a Bi, Ca i Ma),¹⁵ *afonar* (enfonsar; alternant amb *enfonsar* a Co, Ll, Mo, Pb, Po, Pr, Si, To, Ull, Va, Vb i amb *esfonsar* a Bi, Fa, Gr, Gu, Mr, Ms, Vb),¹⁶ *agità's/gità's* (posar-se al llit; *estirà's* a Be, Co, Fa, Gr, Mr, Mo, Pb, Po, Pr, Si, Tf, To, Ull), *llèpol* (llaminer)¹⁷ i *pigota* (verola).

S'observa, però, que hi ha un bon nombre de formes autòctones –la majoria coincidents amb el bloc occidental– que són desplaçades per variants considerades més prestigioses –vingudes del bloc oriental. Les comparacions, en alguns apartats del nivell lèxic, entre els resultats obtinguts en les entrevistes realitzades fa més de quaranta anys per elaborar l'*Atlas lingüístic del domini català* i els d'aquesta investigació permeten observar aquest procés de substitució.¹⁸

---

¹⁵ Segons Massip (1989: 45), que també recull *melic* en tortosí, en aquesta variant es produeix una afèresi o reducció de fonemes: “Hi ha exemples d'aquest fenomen que han passat a la llengua comuna (*omelic* < UMBILICU) que en el context *lo omelic* és interpretat com *melic* —el mot del cat. or. *llombrígol* és una cas invers: aglutinació de l'article).” El mot *melic* també es troba en els parlars de la Terra Alta (Navarro 1996, I: 242), de la Conca de Barberà (Plaza 1996: 282), del Camp de Tarragona (Recasens 1985: 207) i a la Ribera d'Ebre (Cubells 2009, I: 377). En aquesta última comarca, l'autora recull el mot *llombrigo* a la Palma d'Ebre, poble veí de la Bisbal de Falset. Pel que fa al mot *llombrígol/llombrigo*, trobaríem una petita illa lingüística formada per les localitats de Cabacés, la Bisbal de Falset, Margalef i la Palma d'Ebre, en les quals es recull aquesta variant oriental.

¹⁶ L'etimologia del mot *afonar* s'ha de buscar en el terme llatí AFFÜNDÄRE. En canvi, la variant *enfonsar* es crea a partir de *fons* amb un sufix verbalitzador *en-*. A *esfonsar* s'observa un canvi de prefix *en-* per *es-* (de la mateixa manera que passa amb *empènyer* i *espènyer*).

¹⁷ A Bi i Fa és *llèpol*. Recasens (1985: 59) recull la forma *llèpol* a les localitats més occidentals de la comarca del Baix Camp, a la resta del Camp enregistra la variant *llépol*. Coromines (DECat, V: 161) indica que *llépol* és un adjectiu molt usat al Priorat: “És usadíssim en el Priorat, començant per la cobla tòpica: «A Vinebre piquen preve, / a la Torra, caragols; / a la Figuera són *llèpols*, / i a Cabassers, bocamolls», que anoto segons la pronúncia del Lloar.”

¹⁸ S'utilitza en el següent quadre la nomenclatura que utilitza Recasens (1985: 258) en el seu treball sobre els parlars del Camp de Tarragona: “Hem constatat que el Camp de Tarragona és una àrea de lluita entre variants lingüístiques innovadores pertanyents a la modalitat dialectal A –modalitat progressiva– i variants regressives pertanyents a la modalitat dialectal B –modalitat regressiva– [...] Es tracta, en definitiva, d'un procés global de substitució de formes autòctones per formes més prestigioses.”

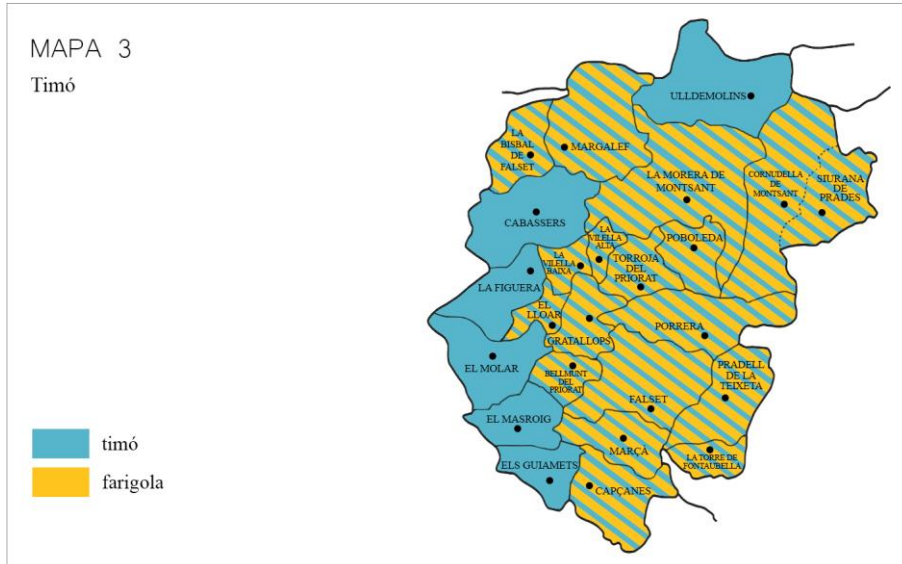
mots en procés de substitució	
variant regressiva	variant progressiva
<i>arena</i>	<i>sorra</i>
<i>badejo</i>	<i>bacallà</i>
<i>brossat</i>	<i>metó</i>
<i>bres</i>	<i>bressol</i>
<i>capçana</i>	<i>drap de cuina</i>
<i>coralet</i>	<i>bitxo</i>
<i>escarrotxa</i>	<i>escorça</i>
<i>espill</i>	<i>mirall</i>
<i>estalzí</i>	<i>sutja</i>
<i>fadrí</i>	<i>solter</i>
<i>faldetes</i>	<i>faldilles</i>
<i>(a)gità's</i>	<i>estirà's</i>
<i>granera, (a)granar</i>	<i>escombra, escombrar</i>
<i>(mal) oratge</i>	<i>(mal) temps</i>
<i>padrí, padrina</i>	<i>avi, àvia</i>
<i>paloma</i>	<i>papallona</i>
<i>pebrina</i>	<i>pebrot</i>
<i>rabosa</i>	<i>guineu</i>
<i>ratlla de Sant Martí</i>	<i>arc de Sant Martí</i>
<i>redó</i>	<i>rodó</i>
<i>roig</i>	<i>vermell</i>
<i>timó</i>	<i>farigola</i>
<i>torcà's</i>	<i>eixugà's</i>
<i>trumfa/o</i>	<i>patata</i>
<i>xiquet, xic</i>	<i>nen, noi</i>
<i>xoll</i>	<i>toll</i>

A divuit pobles dels vint-i-quatre que té la comarca del Priorat, la variant oriental d'introducció recent *farigola* està desplaçant la forma occidental genuïna (*timó*). Navarro (2000: 36) en el seu treball, l'any 2000, només recollia la forma *farigola* a Be, Co, Fa, Gu, Mo, Pb, Si, To, Ull, Va. Avui, ja es recull la variant *farigola* a vuit localitats més (Be, Bi, Cp, Co, Fa, Gr, Ll, Mr, Ma, Mo, Pb, Po, Pr, Si, Tf, To, Va, Vb), fet que demostra que el procés de substitució de *farigola* per *timó* no s'atura (mapa 3).¹⁹ Un informant del Lloar reflecteix aquesta situació amb la declaració següent: “Antes dèiem *timó* però ara diem més *farigola*. Mos ‘nem modernitzant.”

¹⁹ Trobem una situació semblant a la del Priorat al Camp de Tarragona (Recasens 1985: 267): “*Farigola* i *timó* coexisteixen a Pratdip i Coldejou [Baix Camp]; *timó* era l'única denominació vigent i *farigola* s'ha introduït com a terme prestigiós. A Prades [Baix Camp] aquest procés d'introducció no ha reeixit i hom usa únicament *timó*; el vocable *farigola* és vigent únicament a l'expressió *sopes de farigola*.” També a la Conca de Barberà, on Plaza (1996: 164) observa que la variant autòctona *timó* només la utilitza la gent gran i en molts casos ha estat substituïda per *farigola*. A la Ribera d'Ebre (Cubells 2009, I: 340), en canvi, es manté amb vigor el mot *timó*.

MAPA 3

Timó

A tots els pobles del Priorat s'ha enregistrat la variant *arena*, pròpia del català occidental, però també es coneix el terme lèxic propi dels parlars orientals *sorra*. La majoria d'informants són conscients que la primera forma és la pròpia del seu parlar i que la forma *sorra* és forastera, o com molts d'ells diuen: “*Sorra* se diu a Barcelona.” Ramon Dalmau, informant d'Ulldemolins, ho il·lustra tot dient “Per naltros això és *arena* [senyalant la foto d'una platja] però la meva filla petita diu *sorra*. I jo li dic *sorra* és una *guineu*!”²⁰

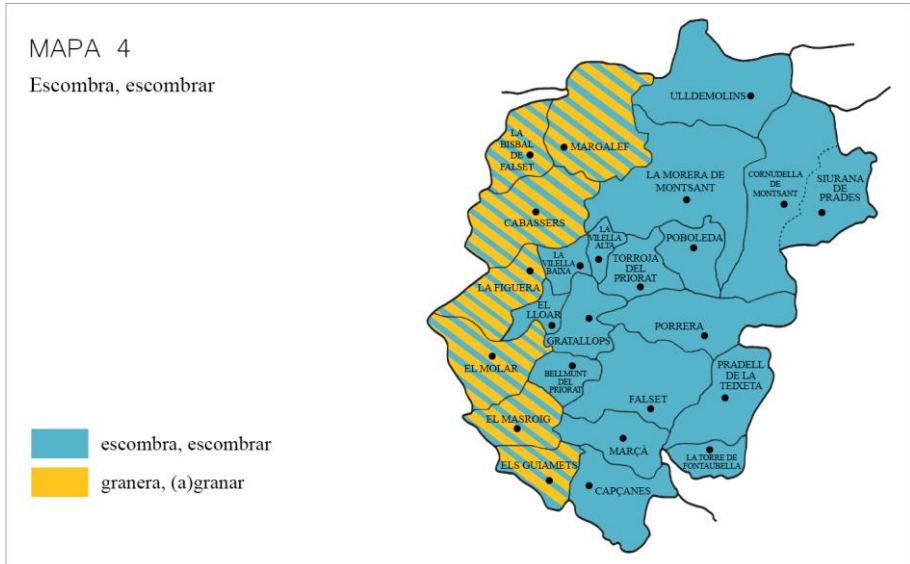
Segurament, en èpoques no gaire reculades, el mot *espill* devia ocupar una extensió bastant més gran al Priorat. Actualment, la forma pròpia del català oriental *mirall* és la utilitzada arreu de la comarca. Tanmateix, es va recollir *espill* també a Bi, Ca, Ll, Ma, Ml, on els informants expliquen que aquesta era una forma que utilitzava la gent abans. Malgrat que els informants de Gratallops asseguren que no recorden haver sentit mai la variant *espill*, coneixen el mot perquè una partida del terme s'anomena *Lo Camp dels Espills*. En el seu treball sobre els parlars del Priorat, Navarro (2000: 41), a més a més dels pobles esmentats abans, també recull *espill* a Fi, Gr, Ll, Mr, Mo, Vb.²¹

²⁰ Una situació semblant es pot trobar al Camp de Tarragona (Recasens 1985: 181) i la Conca de Barberà (Plaza 1996: 220) on la forma moderna *sorra* està desplaçant la variant antiga *arena*.

²¹ L'ALDC (II, mapa 262), que enquesta Margalef, Marçà i la Torre de Fontaubella, també hi assenyala, només, la forma *mirall*. Recasens (1985: 197) recull *espill* a Pratdip i Vandellòs (Baix Camp) i *mirall* a la resta del Camp de Tarragona, mentre que Navarro (1996, I: 252) recull *espill* a tots els parlars de la Terra Alta. A la Ribera d'Ebre, Cubells (2009, I: 398) també recull la forma occidental *espill*, malgrat que, a la majoria de pobles, observa un procés de substitució a favor de la variant oriental *mirall*.

MAPA 4

Escombra, escombrar

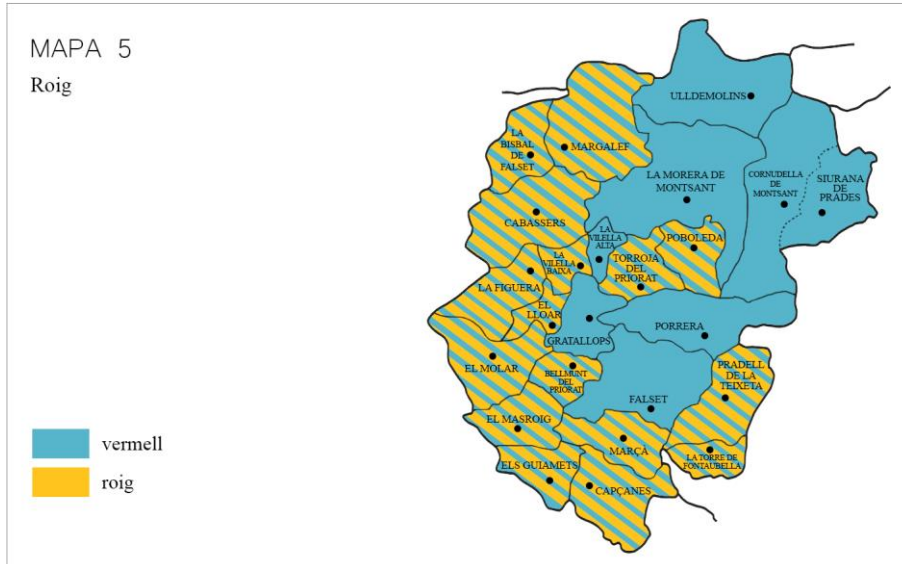
Un altre cas semblant el tenim en els mots *granera* i *escombra*. A totes les localitats de la comarca s'ha recollit la forma oriental *escombra*. Només a Bi, Ca, Fi, Gu, Ma, Ms, Ml, *escombra* comparteix ús amb la variant occidental *granera*. A Be, Cp, Gr, Ll, Mr, Mo, To, Ull, Vb, el mot *granera* és recordat pels informants com una paraula que deia abans la gent gran. Els informants de Margalef expliquen que el mot *granera* té el seu origen en el fet que era l'estri que servia per treure el gra a les eres. Al Lloar relacionen el mot antic *granera* amb les escobres d'abans, fetes amb una canya (per mànc) i de palma. L'any 2000, Pere Navarro (2000: 41) encara recollia exclusivament *granera* al Masroig, on avui el mot antic ja comparteix ús amb el modern *escombra*. També recull *granera* a Pb, Po i Va, on actualment ja només s'ha enregistrat la forma *escombra*.²² El substantiu *granera*, doncs, ha estat desplaçat per *escombra*, però el verb *agranar* es resisteix a ser substituït i encara es recull a Bi, Ca, Fi, Gu, Ma, Ms, Ml (sempre compartint ús amb *escombrar*) (mapa 4). Navarro (2000: 41) va recollir a Capçanes i els Guiamets unes reflexions sobre aquests dos mots d'uns informants que asseveraven que als seus pobles "s'agrana amb l'escombra". A la comarca veïna de la Ribera d'Ebre (Cubells 2009, I: 394) els mots *granera* i *agranar* gaudeixen de més vitalitat que al Priorat, malgrat que també es troben en un procés de substitució a favor de les variants orientals.²³

²² A Margalef, Marçà i la Torre de Fontaubella, l'ALDC (II, mapa 432), també hi assenyalava, només, la forma *escombra*. Recasens (1985: 207) recull *granera* a Pratdip i Colldejou (Baix Camp), mentre que a Alforja, Montbrí, Mont-roig, Prades i Vandellòs (Baix Camp) comenta que "ens han recordat que la forma *granera* era ben viva al temps del avis". Navarro (1996, I: 252) recull *granera* i *agranar* a tots els pobles de la Terra Alta.

²³ Cubells (2009, I: 394 i 398) comenta que la variant tradicional en l'occidental *granera* està sent substituïda per la forma oriental *escombra*, però el manteniment o el canvi no es troba en el mateix grau en tots els parlars. Alguns conserven encara les formes occidentals amb prou rendiment. A la Palma i la Torre de l'Espanyol ja han substituït totalment la forma *granera* per *escombra* i a Darmós i Garcia es troben en un procés avançat de canvi (les quatre són localitats limítrofes amb la comarca del Priorat). A la

MAPA 5

Roig

Només a les localitats més occidentals de la comarca encara s'usa el mot *roig* (Bi, Ca, Fi, Ma, Ms, MI) sempre compartint ús amb la forma *vermell* (recollida a tots els parlars). A Be, Cp, Gu, Ll, Mr, Pb, Pr, Tf, To, Vb, les generacions més grans recorden que abans s'usava el terme *roig*, però avui la variant oriental *vermell* ja l'ha desplaçat. Els informants de Co, Fa, Gr, Mo, Po, Si, Ull, Va, asseguren no haver usat mai el mot *roig*. L'extensió de *roig*, doncs, s'ha anat reduint com a conseqüència de la introducció de la variant oriental *vermell*. Una informant de la Figuera explica una anècdota de quan al poble encara es desconeixia la forma *vermell*.²⁴

Quant ere petita, un metge de Barcelona em va dir: “Vés dalt a buscar un llibre que té les tapes vermelles.” I jo vaig dalt i busco però no trobo res. Baixo i li dic: “No ho hai trobat.” I el metge em diu: “Com pot ser que no ho trobis?” I un del poble que estava allí em diu: “De tapes roges”. “Ara l’entenc!” dic jo.

La forma oriental *bacallà*, actualment estesa per gairebé tots els parlars del domini, presenta al Priorat el geosinònim més tradicional *badejo*, amb afèresi de la vocal inicial.²⁵ Tot i així, es constata un retrocés de la variant occidental *badejo* a favor de la forma oriental *bacallà*.²⁶

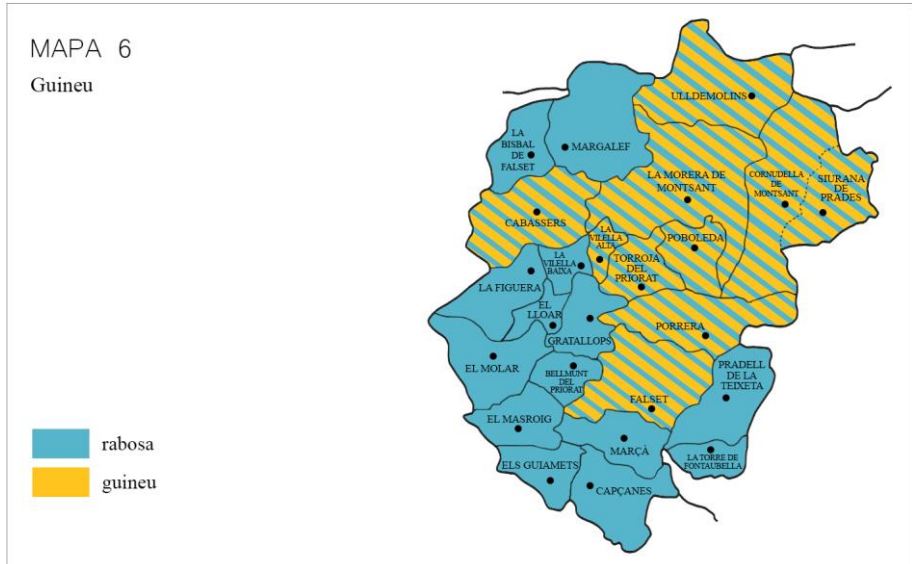
---

resta de parlars de la Ribera d'Ebre alternen les dues solucions i segons l'autora “les generacions més grans mantenen les formes autòctones i les més joves les han substituït per les orientals”.

²⁴ Navarro (1996, I: 258) recull *roig* a tots els pobles de la Terra Alta. Plaza (1996: 307) també recull *roig* a tota la Conca de Barberà, encara que comenta que és un “mot en regressió que només apareix en uns determinats contextos”. Recasens (1985: 218) recull *roig* a Vandellòs i Mont-roig (Baix Camp) i *vermell* a la resta del Camp de Tarragona.

²⁵ Aquesta variant és localitzada per Alcover (DCVB, I: 6) a tot el català occidental i en tarragoní. Segons el mateix autor, és un vocable pres de l'espanyol *abadejo*, que prové del llatí *ABBATICŪLU*, diminutiu de

El mot *rabosa* (guineu) és propi del valencià i el tortosí (també es recull a les Illes Balears) i s'ha recollit a tots els pobles del Priorat, encara que a Co, Mo, To i Ull coneixen el terme, però asseguren no usar-lo. Ara bé, a la majoria de localitats, la forma moderna *guineu* està desplaçant la variant genuïna (*rabosa*) (mapa 6).²⁷

Com a conseqüència de la seva situació geogràfica, el Priorat comparteix molts trets coincidents amb el català nord-occidental i alguns paral·lelismes amb el valencià. Aquests són alguns dels mots que es recullen a tota la comarca:

paral·lelismes estesos per tota la comarca	
NORD-OCCIDENTAL	VALENCIÀ
<i>arna</i>	<i>bajoca</i>
<i>crestar</i>	<i>fesol</i>
<i>farnaca</i>	<i>joguet</i>
<i>moixó (mixó)</i>	<i>rabosa</i>
<i>sarrampió (i variants)</i>	<i>camal</i>
<i>verós</i>	<i>nuet</i>
<i>xafar (trepitjar)</i>	<i>ruc</i>
<i>galleta</i>	<i>tremolí</i>
<i>dillums</i>	<i>titot</i>
<i>esgolfà, esgorfa</i>	

ABBATE. Coromines (DECat, I: 8-9) també el considera una adaptació d'un préstec de l'espanyol, el qual va ser manllevat per aquesta llengua al gallegoportuguès i asturianolleonès.

²⁶ Aquest mateix procés de substitució es recull al Camp de Tarragona (Recasens 1985: 261; Montoya 1993: 96) i a la Conca de Barberà (Plaza 1996: 163).

²⁷ A tots els pobles de la Ribera d'Ebre (Cubells 2009, I: 359) i de la Terra Alta (Navarro 1996, I: 226) es recull la variant *rabosa*.

Altres variants de cadascun d'aquests dos dialectes recollides en algunes de les localitats de la comarca del Priorat són les següents:

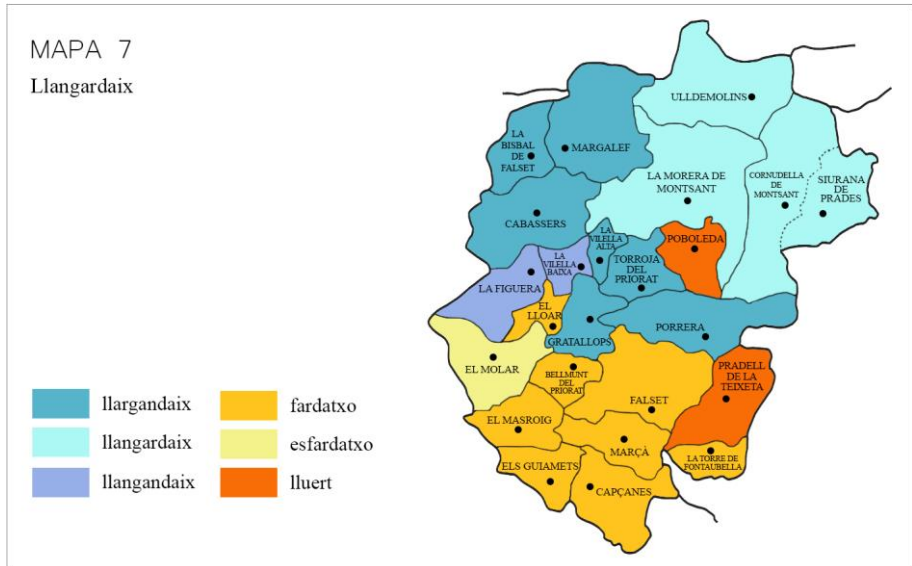
paral·lelismes estesos parcialment per la comarca	
NORD-OCCIDENTAL	VALENCIÀ
<i>barrusca</i> : Bi, Ca, Ma, Ull	<i>aliacrà, aliacrà</i> : a tots els pobles menys a Co, Mo, Pb, Po, Pr, Si, Ull
<i>sangonella</i> : Bi, Ca, Co, Fi, Ll, Ma, Mo, Pb, Po, Si, To, Ull, Va, Vb	<i>cuixot</i> (pernil): Bi, Ca, Co, Fi, Gu, Ll, Mr, Ms, Ml, Po, Tf, To, Va
<i>pampa</i> : Bi, Ca, Co, Fi, Gr, Ll, Ma, Ms, Ml, Mo, Si, To, Ull, Va, Vb	<i>gatera</i> : Be, Gu, Ll, Ml
<i>sargantilla, sangartilla, sagartilla</i> : Bi, Ca, Co, Fi, Gr, Ll, Ma, Ms, Ml, Mo, Pb, Po, Si, To, Ull, Va, Vb	<i>carrasca</i> : Bi, Ca, Gu, Ma, Ms, Ml
<i>soquet</i> : Cp, Fi, Gu, Mr, Tf	<i>estall</i> : Be, Cp, Fi, Gu, Mr, Ms, Ml
<i>botera</i> : Bi	<i>cementeri</i> : Gu, Ms, Ml
<i>llomera</i> (biga): Bi, Ma	<i>gepa</i> : Fi, Mr, Ma, Ml, Si, To
<i>selló</i> : Bi	<i>mostra</i> (de l'oliver): Be, Bi, Fa, Fi, Gr, Ma, Ms, Ml
<i>espona</i> : Bi, Ma	<i>fardatxo</i> : Be, Cp, Fa, Gu, Ll, Mr, Ms, Tf (<i>esfardatxo</i> a Ml)
<i>emprimar</i> : Bi, Ma	

En el cas de *titot*, aquest mot comparteix ús amb *pavo* i *gall dindi*. Encara que aquestes tres variants s'hagin recollit a tots els pobles, sembla que hi ha un procés de canvi que es pot dividir en tres estadis. En el primer tindríem la forma *titot*, la més antiga i genuïna, avui gairebé oblidada. En un segon estadi entraria el castellanisme *pavo* i en l'últim estadi, amb la percepció del parlant que *pavo* és una paraula forana i la voluntat de corregir-ho, adoptarien com a forma "correcta" la normativa *gall dindi*. Encara es viu, però, a tots els parlars de la comarca, el mot *titot* emprat com a insult (beneïtot). Navarro (2012: 265-266) que recull la forma *titot* a Cambrils (Baix Camp) explica l'origen de la paraula:

El mascle de l'au gal·linàcia *Meleagris gallopavo*, és anomenat *titot* a Cambrils; aquesta forma és recollida pel DCVB (X: 318) a les Terres de l'Ebre i al País Valencià. Aquest animal, originari de Mèxic i dels Estats Units, quan va arribar a casa nostra va rebre una diversitat de denominacions. N'hi ha que fan referència al seu origen geogràfic com

ara *gall d'indi* (Menorca) [...] Les variants *titot* i *tito* (ambdues localitzades en tortosí i valencià) es creen per masculinització damunt de l'hipocòrístic *tita*, nom genèric per designar qualsevol animal.

A tots els pobles del Priorat s'usa *pernil*; a Bi, Ca, Co, Fi, Gu, Ll, Mr, Ms, MI, Po, Tf, To, Va, també s'ha recollit el mot *cuixot*, variant compartida amb el valencià i el tortosí. El mot *cuixot* gaudeix de plena vitalitat a les comarques de la Ribera d'Ebre (Cubells 2009, I: 348) i la Terra Alta (Navarro 1996, I: 218). Al Priorat, en canvi, el mot *pernil* està desplaçant la forma genuïna *cuixot*.

El rèptil sauri de la família del lacèrtids, amb el dors cobert d'escames, cua llarga i cònica i quatre potes curtes, rep sis denominacions al Priorat: *llargandaix* a Bi, Ca, Gr, Ma, Po, To, Va; *llangardaix* a Bi, Co, Mo, Si, Ull; *llangandaix* a Fi, Vb; *fardatxo* a Be, Cp, Fa, Gu, Ll, Mr, Ms, Tf; *esfardatxo* a MI; *lluert* a Pb, Pr. El DCVB (VI: 896) situa la variant *llangardaix* a Sort, Tremp, Ponts, Balaguer, Pla d'Urgell i Fraga. El DECat (V: 68 *llangardaix*) apunta que “la variant metatitzada *llargandaix* és avui la més vulgar en català central i és també la vulgar a les Illes, Tarragona i Sud del català occidental segons Alcover. Quant a la *-n-* secundària [...] pot ser deguda a contaminació del tipus *sangartana/sargantana*, en el qual la primera *n* s'explica fàcilment per propagació de la nasalitat de l'altra.” Les variants *fardatxo* i *esfardatxo* són les més usuals en tortosí i valencià. Alcover (DCVB, V: 741) també les localitza al Priorat, la Ribera d'Ebre, el Maestrat, Castelló, València, Alacant, Biar, Crevillent, el Pinós i Elx. Coromines (DECat, V: 70) afirma que ha sentit el mot “*fardatxo* en alguns pobles de la Terra Alta i de la Ribera d'Ebre i a quasi tot el Priorat: els llocs de Bovera, la Granadella, la Pobla de la Granadella, Margalef, la Morera de Montsant i Siurana són els primers anant cap al nord on *fardatxo* ja no s'usa i s'empra *lla(n)gardaix*” i afegeix que “la terminació *-atxo*

suposa inequívocament origen mossàrab”.²⁸ A Poboleda i Pradell es va recollir la variant *lluert*, mot usual a la Conca de Barberà (Plaza 1996: 278) i a la majoria de localitats de l’Alt i Baix Camp (Recasens 1985: 207) (mapa 7).

La majoria de mots inclosos en les anteriors llistes són també variants pròpies del subdialecte tortosí. En el quadre següent, però, es fa una enumeració de formes exclusives del tortosí que també comparteixen alguns parlars de la comarca del Priorat.

lèxic compartit amb el tortosí
<i>acovidar</i> : ²⁹ Gu, Ms, Ml
<i>bolquim</i> : Bi, Cp
<i>bordís</i> : Bi, Fa, Gr, Ll
<i>botana</i> : a tot el Priorat
<i>carcàs</i> : a tots els parlars
<i>escarrador</i> : Mr, Ms
<i>mano, mana</i> : a tota la comarca llevat de Be, Fa, Po, Pr, Si, Tf
<i>pitxell</i> (càntir): Ca, Fi, Ma, Va, Vb
<i>redable, rodable</i> : Ca, Cp, Fi, Gr, Gu, Mr, Ms, Ml, Pr, Tf, Va, Vb
<i>rendilla</i> : Be, Bi, Ca, Gr, Gu, Ms, Ml, Po, To, Va, Vb
<i>(biga) travessera</i> : Be, Ca, Cp, Fa, Fi, Gr, Gu, Ll, Mr, Ms, Ml, Tf
<i>(figa) xumba</i> : Be, Bi, Cp, Ll, Mr, Ma, Ms, Ml, Mo, Po, Si, Tf, Va

Segurament, en èpoques no gaire reculades, el mot *bolquims* devia ocupar una extensió bastant més gran al Priorat. Encara avui, tots els pobles coneixen aquest terme, malgrat que no l'utilitzin (excepte a la Bisbal i Capçanes, on el seu ús encara és vigent). Actualment, formes modernes com *bolquers* o el castellanisme *panyals* són les més utilitzades arreu de la comarca.

Per designar l’oliver bord, al Priorat s’usa el terme *bord* a la majoria de localitats, però també s’ha recollit la variant tortosina *bordís* a Falset, Gratallops i el Lloar (*bordissot* a la Bisbal).

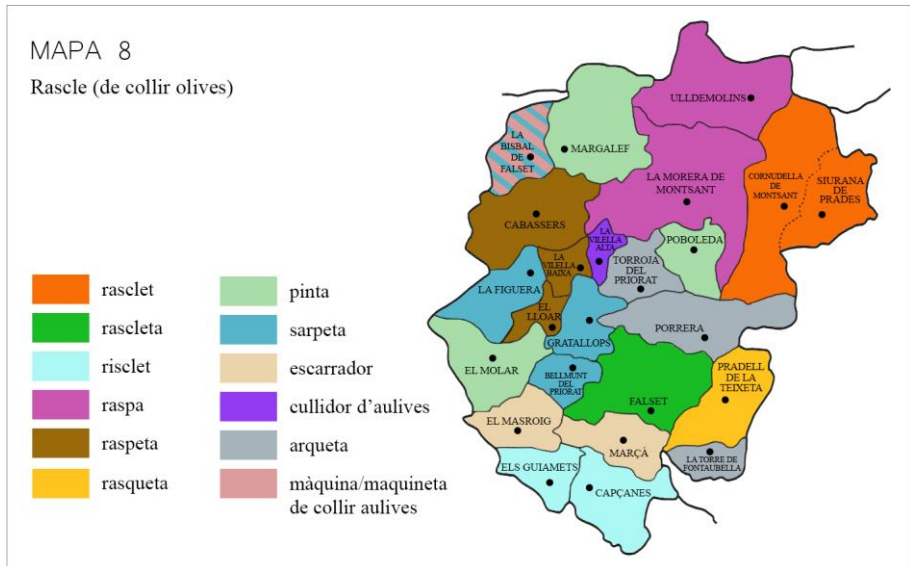
Els mots *botana* (forat que es fa a la roba en caure-li una espurna de foc) i *botà’s foc* (calar foc a un objecte) són d’ús general a la comarca. Segons el DCVB (II: 616) són formes compartides amb el tortosí.

²⁸ Alcover (BDC, XXIV: 22) comenta que “alguns parlars del Priorat han creat termes anàlegs a partir de *fardatxo*, però amb un canvi de gènere del sufix augmentatiu -ICIAM” com ara *farditxa* al Lloar i *esfarditxa* al Molar. La variant (*es*)*fardatxo* també és recollida per Cubells (2009, I: 356) a la Ribera d’Ebre i per Navarro (1996, I: 225) a la Terra Alta.

²⁹ Amb pròtesi vocàlica i reducció del grup consonàntic nasal + oclusiva.

Per designar la salivada espessa barrejada amb mucositats de la gola, al Priorat s'usa la variant *carcàs* (variant lèxica genuïna del tortosí) –a Bi, Cp, Fa, Gr, Mo, Pb, To, Ull, també s'ha recollit la forma *gargall*. Altres sinònims recollits són *carcall* a Capçanes; *cargall* a Pradell; r[ε]juma a Ca, Ull, Vb; *xapel* a Cornudella; *gargatxo* a la Morera.³⁰

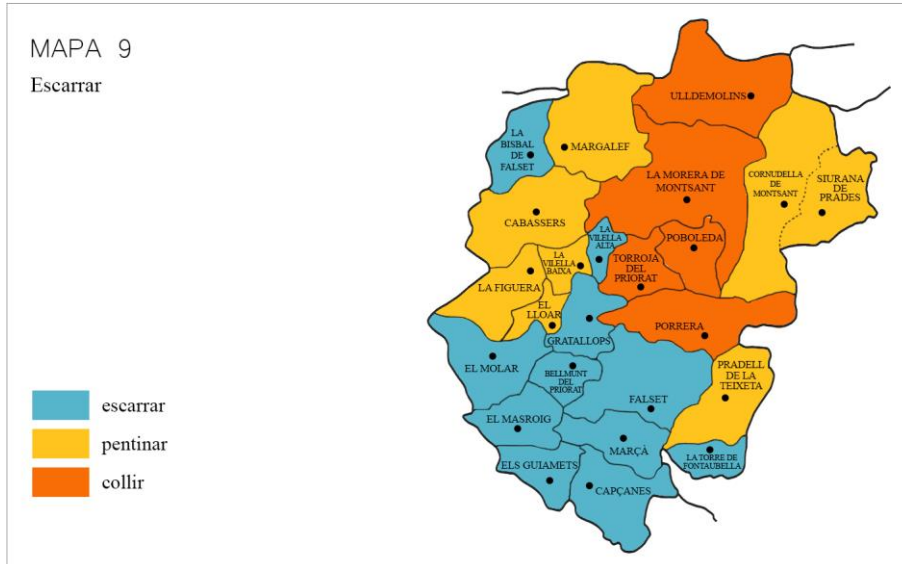
Al Priorat, la maneta de fusta amb sis o set pues –semblant a un rasplet de mà– que serveix per a collir olives té dotze noms diferents: *sarpeta* a Be, Bi, Fi, Gr; *rasplet* a Co, Si; *rasqueta* a Fa; *risclet* a Cp, Gu; *raspa* a Mo, Ull; *raspeta* a Ca, Ll, Vb; *rasqueta* a Pr; *pinta* a Ma, Ml, Pb; *escarrador* a Mr, Ms; *cullidor d'aulives* a Va; *màquina/maquineta de collir aulives* a Bi; *arqueta* a Po, Tf, To (mapa 8). *Pinta*, *raspa* i *raspeta* són variants compartides amb el lleidatà, *escarrador* és un mot propi del tortosí i *sarpeta*, *rasplet*, *rasqueta*, *risclet*, *rasqueta* i *arqueta* són formes que Alcover no recull amb aquest sentit.

L'acció de collir olives, en canvi, només té tres noms diferents a la comarca: *escarrar* (terme propi del subdialecte tortosí) a Be, Bi, Cp, Fa, Gr, Gu, Mr, Ms, Ml, Tf, Va; *pentinar* a Ca, Co, Fi, Ll, Ma, Pr, Si, Vb, i el genèric *collir* a Mo, Pb, Po, To, Ull (mapa 9).

³⁰ Cap d'aquestes cinc variants apareixen al DCVB, encara que l'ALDC (I, mapa 120) recull *reuma* en algunes localitats del Principat i *xapel* a Granyena de les Garrigues. *Carcall* és recollit per Navarro (1996, I: 237) a Maella (Terra Alta).

MAPA 9

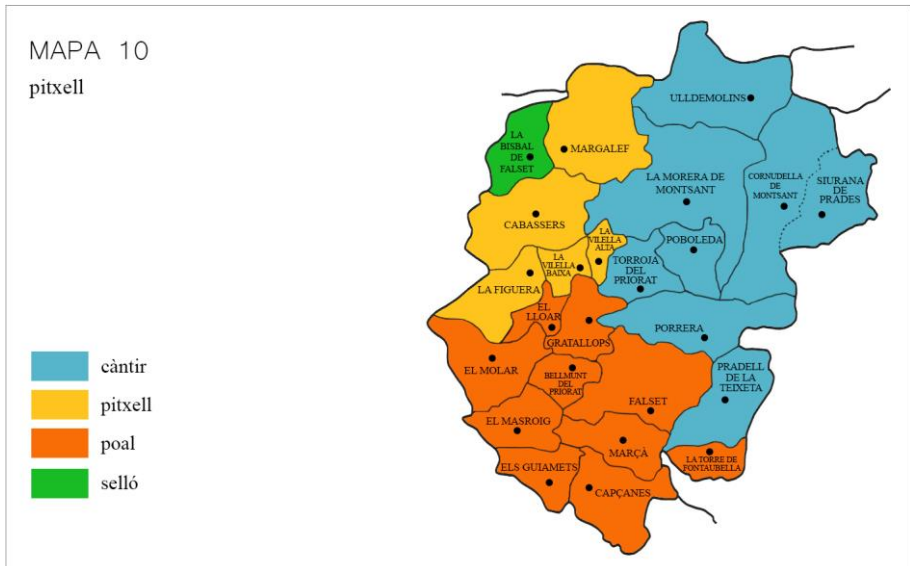
Escarrar

A la majoria de localitats del Priorat s’han recollit les formes *mano/manà* i *t[ɛ]to/t[ɛ]ta*, que expressen afectivitat o confiança per part del parlant i que funcionen com a interjeccions. Tot i que aquests vocatius han sigut recollits a la majoria de parlars de la comarca (excepte a Be, Fa, Po, Pr, Si, Tf, on no els usen però reconeixen que són propis d’altres pobles del Priorat), no s’usen igual en tots: a Marçà i Poboleda s’usa *mano*, *manà* com a sinònim de “noi/noia” i s’adreça a qualsevol interlocutor. El mateix passa a Cabacés i Capçanes amb les variants *t[ɛ]to* i *t[ɛ]ta*. A la resta de parlars, per cridar a algú s’usa *noi*, *noia* (a Ml, Mo, Tf, To, Va també *xic*, *xica*). Els vocatius per cridar el germà/germana o el cosí/cosina són: *t[ɛ]to*, *t[ɛ]ta* a Bi, Ca, Cp, Co, Gr, Ma, Ml, Mo, Pb, To, Ull, Vb; *mano*, *manà* a Mr, Ll, Gu; *mano*, *t[ɛ]ta* a la Figuera; *t[ɛ]to*, *ma* a la Vilella Alta; *t[ɛ]to*, *t[ɛ]ta* i *mano*, *manà* al Masroig.

Un altre terme localitzat en tortosí és *pitxell*, forma recollida a Ca, Fi, Ma, Va, Vb, per designar un càntir petit per beure. A la resta de parlars del Priorat s’han recollit les formes *càntir* (Co, Mo, Pb, Po, Pr, Si, To, Ull), *poal* (Be, Gu, Ll); *pual* a Cp, Fa, Gr, Mr, Ms, Ml, Tf) i *selló* (Bi) (mapa 10). Un informant de Margalef explica un acudit sobre la variant *selló* del poble veí de la Bisbal de Falset:

Aquí a Margalef diem *pitxell* però a la Bisbal diuen *silló*. Que allavens de la guerra sempre s’ha dit que hi va ‘nar un soldat a vere si li volien donar aigua. I la sinyora aquella li diu: “Maria! Baixa el silló!”. I el soldat diu: “No s’amoïni que ja beuré dret.”

Un altre mot compartit amb el tortosí és *rendilla* (classe de mosquit; a Bi, Gr, Gu, MI, To –*randilla* a Be, Ca, Ms, Po, Va, Vb) que Alcover (DCVB, IX: 358) defineix d’aquesta manera “mosquit molt petit, però que pica molt fort”, definició que coincideix amb la que donen els informants del Priorat.³¹

La variant *figa xumba*, recollida a Be, Bi, Cp, Ll, Mr, Ma, Ms, MI, Mo, Po, Si, Tf, Va, també és la forma pròpia del tortosí. Alcover (DCVB, X: 971) explica que és l’adaptació del castellà *chumbo*, feminitzat per fer-lo concordar amb el català *figa*.

Altres paral·lelismes lèxics entre alguns parlars del Priorat i el tortosí també són compartits pel subdialecte tarragoní.

³¹ La forma etimològica de *rendilla* no apareix mencionada en el DCVB, però Veny (2001: 168) en busca l’etimologia, a partir d’un resseguiment documental força exhaustiu, i conclou que en totes les variants formals (*randell*, *rantell*, *rantella*, *rentelleta*, *randella*, *rendilla*, *rampell*, *rampella*, *tarantella*) s’hi veu la presència d’un morfema diminutiu, que estaria en relació amb la dimensió reduïda del mosquit, a la qual s’al·ludeix en alguns comentaris o definicions que ell il·lustra. I aquest sufix es troba en la proposta de Coromines (rebutjada pel mateix autor) que Veny considera verssemblant: “un derivat de RICINU, RICINELLU > *RINICELLU > *renezell* > *renzell > *rendell*, *randell*; d’aquí hauria passat a *rantell*, amb canvi de dental, i a *rampell* per l’homonimització esmentada”. L’àrea de *rendilla* és, encara segons Veny, algun punt del Montsià i Baix Ebre, amb un apèndix al Baix Llobregat (Sant Boi) i la Canal de Navarrès. Cal afegir-hi també la comarca de la Ribera d’Ebre (Cubells 2009, I: 354) i Vandellòs, al Baix Camp (Recasens 1985: 90). El DECat (VII: 99) també la situa al Priorat.

lèxic compartit amb el tortosí i el tarragoní
<i>carroll</i> : Bi, Ca, Fi, Gr, Gu, Ll, Ma, Ms, Ml, Va Vb
<i>cofi</i> : a tots els pobles
<i>còrrec/còrric</i> : Bi, Ca, Co, Fi, Gr, Ll, Ma, Mo, Po, Si, To, Ull, Va, Vb
<i>mordasses</i> (estenalles): Bi, Ca, Cp, Fi, Gu, Mr, Ma, Ms, Po, Pr
<i>pataca</i> : Si
<i>poll</i> (rebot): Co, Si
<i>quera</i> : Ca, Mr, Ms, Ml, Po
<i>recalços</i> : a totes les localitats
<i>ricar</i> : a tot arreu (a Gu alternant amb <i>tossar</i>)
<i>sansa</i> : a tot el Priorat menys Co, Si, Ull (a Mo, Pb alternant amb <i>pinyolada</i>)
<i>xoll</i> : Fa, Ml, Va

En els parlars del Priorat, segons quines isoglosses siguin considerades, es poden observar algunes àrees diferenciades que ens permeten agrupar-los en dues zones:

- **Zona nord-oest**: la Bisbal i Margalef (i, segons la isoglossa, Cabacés i Ulldemolins).
- **Zona nord-est**: Cornudella, la Morera, Poboleda, Siurana i Ulldemolins (i, segons la isoglossa, Porrera i Pradell).

Algunes variants lèxiques que il·lustren aquesta subdivisió són:

lèxic	zona nord-oest
<i>espona</i> (marge)	Bi, Ma
<i>emprimar</i> (rompre)	Bi, Ma, Ull
<i>séguel</i> (sègol)	Bi, Ma
<i>barrusca</i> (rapa)	Bi, Ca, Ma, Ull
<i>solada</i> (baixos del vi)	Bi, Ca, Ma
<i>trumfo</i> (patata)	Bi, Ca, Ma
<i>mosca cuquera</i> (mosca saballonera)	Bi, Ma
<i>carderola</i> (cadernera)	Bi, Ma
<i>patamoll</i> (aiguamoll)	Bi, Ca, Ma
<i>aplucar</i> (aclucar els ulls)	Bi, Ca, Ma
<i>biga llomera</i> (biga mestra)	Bi, Ma
<i>ferros</i> (molls)	Bi, Ca, Ma
<i>arruixar</i> (regar el carrer)	Bi, Ca, Ma
<i>runar</i> (renyar)	Bi, Ma

lèxic	zona nord-est
<i>moresc</i> (panís)	Co, Mo, Pb, Po, Pr, Si, Ull
<i>pinyolada</i> (sansa)	Co, Mo, Pb, Si, Ull
<i>segon</i> (segó)	Co, Mo, Pb, Si, Ull
<i>aumetlla</i> (ametlla)	Co, Pb, Pr, Si
<i>mixó</i> (moixó)	Co, Si, Ull
<i>cabiró</i> (cairat)	Co, Si, Ull

El Priorat, com ja s’ha dit, és una cruïlla de trets dialectals entre el bloc oriental i l’occidental, i entre el nord i el sud del domini lingüístic català, és a dir, una zona de transició, i les isoglosses segueixen traçats equidistants les unes de les altres, fet que caracteritza de manera particular aquest territori. Així com a la veïna comarca de la Ribera d’Ebre (Cubells 2009, I: 471) la frontera natural del Pas de l’Ase permet agrupar en dos parts els parlars de la comarca, això no passa al Priorat. Tampoc les dues diòcesis presents al territori marquen una diferència notable en cap dels trets lingüístics i mots estudiats, com s’observa a la comarca veïna de les Garrigues, on, segons Satorra (2000: 204), sembla que hi ha dos parlars diferenciats que corresponen a la divisió eclesiàstica.

Conclusions

A partir de la descripció lingüística realitzada en aquesta investigació, es pot concloure que, pel que fa al nivell lèxic, els parlars del Priorat participen de variants tant del bloc occidental com del bloc oriental. Tot i que es conserven amb vitalitat algunes formes autòctones pròpies del català occidental, n’hi ha d’altres que no han tingut la mateixa sort i estan a punt de desaparèixer sota la pressió de les formes considerades més prestigioses, vingudes del bloc oriental.

Els parlars d’aquesta comarca comparteixen també trets lingüístics amb el tarragoní, el lleidatà i el tortosí, i en menor mesura amb el valencià. Com ja apuntava Navarro (2000: 44), “aquesta participació de trets lingüístics que conflueixen en el Priorat, ja siguin orientals o occidental, ja siguin lleidatans o tortosins, configuren un conjunt de parlars heterogenis i amb personalitat pròpia i diferenciada tant dels parlars veïns de la Ribera d’Ebre com dels del Camp de Tarragona.”

Els habitants dels pobles del Priorat són conscients d’aquest fet. Alguns informants feien les següents reflexions en relació a la seva consciència i percepció lingüístiques:

Joan Prats, Cabacés: *Això [el mot rent] ja li han dit amb un antre poble, no? Però si passa l’Ebro ja li diran diferent. O d’aquí a la Bisbal ja pronuncien diferent de nantros.*

Victòria Masip, Cabacés: *A la Figuera parlen molt amb la o, porò naltros també hi parlem una mica.*

Victòria Masip, Cabacés: *En lo deje tenim algo de com parlen a Lleida perquè alguna vegada que ham 'nat d'excursió m'han preguntat si era de Lleida. Jo dic que no, que som de la província de Tarragona però som molt prop de Lleida.*

Ildefons Gomis, Cornudella: *Aquí parlaven d'una manera i a Poboleda d'una antra. A Poboleda fan servir més la a. I aquí fem servir la e. I a Prades també tenen una antra pronunciació i a Lleida també en tenen una antra. Allà dalt per dir "no baixis" diuen "no baixos", "no ho faços, ni pujos". Tenen aquet vocabulari.*

Teresa Perpinyà, els Guiamets: *Aquí als Guiamets sempre s'ha dit trumfes. Jo vaig anar amb un poble, a Garcia, que hi tinc família, i deien trumfos. I un dia la meva tia em va dir: "Vés baix i puge'm trumfos". I jo vaig anar baix amb un quarto i estava tot ple de trumfes i jo allí plantada sense sapiguer que havia d'agafar. I la tia Teresina: "Que no puges?". I jo li dic: "És que no sé que són trumfos". I les tenia allà davant!*

Júlio Vilà, Margalef: *A Lleida parlen més en la e i aquí més en la a.*

Ramona Borràs, la Morera: *A Cornudella fan anar la e i a Poboleda, la o. I aquí parlem més natural, no fem res fort.*

Ivo Roig, Siurana: *A Siurana parlem més amb la e; en canvi, a Poboleda fan anar més la o.*

Montserrat Marsal, Siurana: *A cada puesto se parle diferent, cap a la part de Lleida i cap a la part del riu diuen paraules molt diferents.*

Pel que fa a la ubicació dialectal dels parlars del Priorat, ja s'ha observat que la comarca participa de paral·lelismes lèxics amb els tres subdialectes que l'envolten, això és amb el lleidatà, el tortosí i el tarragoní; algunes localitats del nord-oest de la comarca, sobretot la Bisbal i Margalef (però també Cabacés i Ulldemolins), presenten moltes més solucions pròpies del lleidatà; mentre que els pobles de la part oriental de la comarca comparteixen més trets amb el tarragoní i amb el bloc oriental. Aquest estudi mostra que no es pot delimitar la "frontera" pròpiament dita entre l'un i l'altre blocs dialectals. I com diu Joan Veny (1988: 33):

No cal insistir en la inexistència d'una frontera lineal entre occidental i oriental, sinó en l'existència d'una franja de transició dels fets representada per un gruix d'isoglosses que suara cavalquen gairebé sobre la frontera "teòrica", suara va més cap a l'oest, suara més cap a l'est; la llengua és un producte històric, de factors complexos, i aquests desajustaments en les clivelles isoglòssiques formen part del "continuum" lingüístic.

En un dels seus estudis sobre qüestions dialectològiques, Veny (1991: 48) feia un paral·lelisme entre llengua i vi, entre lingüística i vitivinicultura, i deia això:

És un fet que el temps dona qualitat als vins. Després de la fermentació del most segueix el procés d'envelliment durant el qual, en vaixells i bótes, en el penombra i silenci dels cellers, el vi s'enriqueix, esdevé millor. Igualment passa amb les llengües romàniques. Factors exògens i interns les han configurat. De la soca llatina ha eixit la brocada romànica. Del most de llatí parlat ha sortit el vi de la llengua catalana.

La història de la comarca del Priorat i de la seva gent no ha estat fàcil. A finals del segle XIX, la fil·loxera va suposar un daltabaix per a tots els prioratins, però la voluntat per recuperar el prestigi del seu vi, ha tornat a situar la comarca en el mapa de la viticultura amb dues denominacions d'origen (DOQ Priorat i DO Montsant). Actualment el valor del vi que s'elabora al Priorat és reconegut a nivell mundial i els seus habitants se senten orgullosos d'aquest seu tresor que els singularitza.

Pel que fa a la llengua, els resultats d'aquesta investigació demostren que a la comarca es constata un procés lent però constant d'orientalització, que comporta la substitució de solucions autòctones i genuïnes –la majoria compartides amb el bloc occidental– per formes considerades més prestigioses i modernes –vingudes del bloc oriental. Agafant la idea de Navarro (2012: 470), els parlars del Priorat són la primera denominació d'origen –DO– que singularitza la manera de ser i d'entendre el món de la gent d'aquesta comarca. Tornant al paral·lelisme que fa Joan Veny, dependrà, doncs, de la gent del Priorat, que, de la mateixa manera que han aconseguit retornar el prestigi al seu vi, facin el mateix amb el seu parlar.

Referències bibliogràfiques

ALCOVER, Antoni M. (1908). «El català davant els filòlegs estrangers. Una mica de dialectologia catalana». *Bolletí del Diccionari de la llengua Catalana* (BDLC), IV, p. 194-303.

ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja (1926-1969). *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB). Palma de Mallorca: Moll. 10 v. [En línia:] <<http://dcvb.iecat.net>>.

— (1929-1932). «Flexió verbal en els dialectes catalans». *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* (AORLL), II (1929), p. 73-184; III (1930), p. 13-168; IV (1931), p. 9-104; V (1932), p. 9-72.

ALEGRE, Montserrat (1991). *Dialectologia catalana*. Barcelona: Teide.

ALEGRE, Montserrat; GÜELL, Joaquim; ROFES, Joan (1980). «Delimitació de frontera dialectal en una zona del Baix Camp-Priorat». *Anuario de Filología*, VI, p. 327-336. Barcelona: Universitat de Barcelona.

ANGUERA, Pere [et al.] (1992). *Gran geografia comarcal de Catalunya*, 5. *Tarragonès, Baix Camp, Alt Camp, Conca de Barberà, Priorat*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

CABRÉ, Teresa (1977). «Delimitació de la frontera català oriental/català occidental en la zona de l'Argentera-Torre de Fontaubella-Capçanes». *Anuario de Filología*, III, p. 445-456. Barcelona: Universitat de Barcelona.

COROMINES, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat). Barcelona: Curial. 9 v.

CUBELLS, Olga (2001). «Unes fronteres que no són lingüístiques: la cruïlla la Bisbal, la Palma, Bovera». PUSCH, C. (ed.). *Katalanisch in Geschichte und Gegenwart. Sprachwissenschaftliche Beiträge des 15. Deutschen Katalanistetags / Estudis de lingüística del 15è Col·loqui Germano-Català*. Tübingen: Stauffenburg (European Studies on Lesser Used Languages, vol. 2), p. 111-126.

— (2009, I). *Els parlars de la Ribera d'Ebre. 1. Estudi geolingüístic*. Tarragona: Diputació de Tarragona, vol. I.

— (2009, II). *Els parlars de la Ribera d'Ebre. 2. Atlas lingüístic de la Ribera d'Ebre (ALRE)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, vol. II.

CUBELLS, Olga; SATORRA, Jordi (2003). «Entre el tortosí i el lleidatà». *Actes del II Congrés d'Història d'Alcanar (1, 2 i 3 de desembre de 2000)*. Alcanar: Ajuntament d'Alcanar, p. 205-227.

GIMENO, Lluís (1991). «El tortosí. Extensió i característiques dialectals». *A sol post*. Alcoi: Marfil, p. 171-192.

— (1994). *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura, Universitat Jaume I.

LLOPIS, Isabel (1994). *Inventari i estudi dels noms de lloc i de persona de l'antic terme d'Albarca (el Priorat)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

MARGALEF, Joaquim; TASSIAS, Joan (1985). *El Priorat. Anàlisi d'una crisi productiva*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.

MARTÍ, Joan (1986). «Dialectologia social. Estudi de les localitats de Marçà, la Torre de Fontaubella, Margalef de Montsant i Alió». *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 545-583.

MARTÍ, Joan (coord.) [et al.] (1985). *Coneguem els nostres parlars*. Barcelona: CIRIT.

- MASSIP, M. Àngels (1989). *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- MONTOYA, Brauli (1985). «Entorn del lèxic regional tarragoní». *Universitas Tarraconensis*, IX, p. 51-62. Tarragona: Facultat de Filosofia i Lletres, Divisió Filologia.
- NAVARRO, Pere (1992). *El parlar de la Fatarella*. Calaceit: Centre d'Estudis de la Terra Alta.
- (1996, I). *Els parlars de la Terra Alta. 1. Estudi geolingüístic*. Tarragona: Diputació de Tarragona, vol. I.
- (1996, II). *Els parlars de la Terra Alta. 2. Atlas Lingüístic de la Terra Alta (ALTA)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, vol. II.
- (1999). «Els parlars de transició entre el català occidental i l'oriental». *Caplletra*, 26, p. 91-106.
- (2000). *Aproximació geolingüística als parlars del Priorat*. Albarca: Migdia Serveis Culturals.
- (2012). *El parlar de Cambrils*. Cambrils: Ajuntament de Cambrils.
- NAVARRO, Pere; CUBELLS, Olga (2010). «La llengua. Descripció lingüística del català de la diòcesi de Tortosa». *Història de les Terres de l'Ebre*, vol. V: *Art i Cultura*. Tortosa, Tarragona: Fundació Il·lucavònia Futur, Universitat Rovira i Virgili, p. 383-400.
- PAGÈS, Lluís (ed.) (2003). *Història de Lleida. Alta edat mitjana*, vol. 2. Lleida: Pagès.
- PLAZA, Carme (1996). *La parla de la Conca de Barberà*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- PORREDON, Romi (1992). *De llevant fins a ponent. Els parlars catalans*. Barcelona: La Magrana.
- RECASENS I VIVES, Daniel (1985). *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*. Barcelona: Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SATORRA, Jordi (2000). «Notes de dialectologia garriguenca». *Actes de la segona trobada d'Estudiosos de les Garrigues*. Tarrés: Ajuntament de Tarrés, p. 201-208.

SOLANS, Esperança (1990). «Introducció a la morfosintaxi de la parla nord-occidental (Lleida)». *Ilerda. Humanitats*, XLVIII, p. 209-215. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

TURULL, Albert (1990). «Notes sobre el lleidatà». *Ilerda. Humanitats*, XLVIII, p. 201-206. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

VALL I MASIP, Joan («Monjo») (2004). *Lingüística de Cabacés*. Falset: L'autor.

VENY, Joan (1982). *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca: Moll. [Cito per l'edició de 1998.]

— (1988). «Noves dades sobre la partió català occidental-català oriental». *Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Tampa - St. Auhustine, 1987)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-40.

— (1991). *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries.

VENY Joan; PONS, Lúdia (2001-2016). *Atlas lingüístic del domini català (ALDC)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 8 v. [En línia:] <<http://aldc.espais.iec.cat/>>.